

رویکرد سیاست خارجی دولت یازدهم

با تأکید بر همکاری‌های بین‌المللی و توسعه ملی

نویسندگان:

دکتر محمد مهدی میرزایی

عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی، کرج

دکتر سروش امیری

عضو هیئت علمی دانشگاه علوم انتظامی امین

عبدالرضا جباری

تهران، ۱۳۹۵

سرشناسیه	رایج، محمد مهدی، ۱۳۳۳ -
عنوان و نام پدیدآور	رویکرد سیاست خارجی دولت یازدهم (با تأکید بر همکاری‌های بین‌المللی و توسعه م. ن.) / نویسندگان محمد مهدی میرزایی، سروش امیری، عبدالرحمن - ری، تهران، مدیت، ۱۳۹۵
مختصات ناشر	۳۲۴ ص ۲۱ × ۱۴ -
مختصات ناشری	۶-۹۷۱۶۳-۲-۹۷۸-۶ : ۹۷۸-۶
شابک	فیا
وضعیت فهرست نویسی	کتابنامه، ص. ۱۶۸
یادداشت	ایران -- سیاست و حکومت -- ۱۳۹۲
موضوع	دولت یازدهم جمهوری اسلامی ایران
موضوع	Iran -- politics and government -- ۲۰۱۳
موضوع	ایران -- روابط خارجی -- ۱۳۹۲
موضوع	Iran -- Foreign relations -- ۲۰۱۳
بنیانیه افزودده	امیری، سروش
بنیانیه افزودده	حیدری، عبدالرضا
زده بدی کنگره	DSR ۱۳۹۵۱۷۲۶ ۱۳۹۵/م
زده بدی دیوین	۹۵۵/۰۴۴
شماره کتابخانه ملی	۵۴۳۶۱۰۲

رویکر سیاست خارجی دولت یازدهم
(با تأکید بر همکاری‌های بین‌المللی و توسعه ملی)

دکتر محمدمهدی میرزایی - دکتر سروش امیری
عبدالرضا حیدری

ویراستار علمی: دکتر سروش امیری

ناشر: انتشارات میدید

قطع و صفحه: رقعی، ص ۳۱۲

نوبت چاپ: اول، زمستان ۱۳۹۵

جایگاه: بهزاد

شمارگان: ۱۰۰ نسخه

قیمت: ۲۰۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۷۱۶۳-۲-۶

میدید

تهران، میدان انقلاب، ابتدای کارگر جنوبی، خیابان مهدی‌زاده، پ. ۳۴، واحد ۶

تلفن: ۶۶۵۶۵۵۶۹-۶۶۵۷۱۰۳۴

www.madidpub.ir madidpub@gmail.com

چاپ و نشر برای مؤلف محفوظ است و بیگردد قانونی دارد

فهرست

۱۳	پیشگفتار
۱۵	مقدمه
۲۱	فصل اول: کلیات تحقیق
۲۳	طرح مسئله
۲۵	پیشینه تحقیق
۳۲	تعریف مفاهیم
۳۳	مفروضات
۳۳	رفاه
۳۴	توسعه انسانی
۳۵	توسعه ملی
۳۷	اهداف ملی
۳۷	منافع ملی
۳۸	اولویت سیاست خارجی
۳۹	سیاست خارجی موفق
۴۰	سیاست خارجی

۴۲	امنیت اجتماعی.....
۴۴	اشتغال‌زایی.....
۴۴	آلودگی و تورم.....
۴۶	مت‌یرها.....
۴۶	متغیر مستقل.....
۴۶	متغیر وابسته.....
۴۶	روش تحقیق.....
۴۷	روش گردآوری.....
۴۷	سازمان‌دهی تحقیق.....
۴۹	فصل دوم: چارچوب نظری.....
۵۱	۱-۲- مقدمه.....
۵۳	۲-۲- سیاست خارجی مطلوب از نگاه رئالیسم.....
۵۷	۱-۲-۲- منافع ملی و سیاست خارجی.....
۶۱	۲-۲-۲- اولویت‌های سیاست خارجی از نگاه رئالیسم.....
۶۴	۲-۲-۳- ضعف‌ها و قوت‌های این نظریه در تبیین این موضوع.....
۶۷	۳-۲- سیاست خارجی مطلوب از نگاه لیبرالیسم.....
۷۰	۱-۳-۲- منافع ملی و سیاست خارجی.....
۷۳	۲-۳-۲- اولویت‌های سیاست خارجی از نگاه لیبرالیسم.....
۷۷	۳-۳-۲- ضعف‌ها و قوت‌های این نظریه در تبیین این موضوع.....
	۴-۲- مدل سه جانبه پویا برای بررسی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران.....
۷۹	
۸۳	۵-۲- کاربرد نظریه‌ها برای موضوع پژوهش.....
۸۶	۶-۲- نتیجه.....

فصل سوم: تبیین دوره‌های سیاست خارجی ج.ا.ا.....	۸۹
۱-۳- مقدمه.....	۹۱
۲-۳- دوره واقع‌گرایی حفظ محور (۶۰-۱۳۵۷).....	۹۳
۳-۳- دوره آرمان‌گرایی بسط محور (۶۸-۱۳۶۰).....	۹۶
۴-۳- دوره توسعه‌گرایی اقتصادمحور (۷۶-۱۳۶۸).....	۱۰۰
۱-۳- دوره توسعه‌گرایی سیاست محور (۸۴-۱۳۷۶).....	۱۰۴
۶-۱- دوره آرمان‌گرایی اصول محور (۱۳۹۲-۱۳۸۴).....	۱۰۸
۷-۱- نتیجه.....	۱۱۴

فصل چهارم: سیاست خارجی دولت یازدهم (حسن روحانی).....	۱۱۷
۱-۴- مقدمه.....	۱۱۹
۲-۳- ساختار تصمیم‌گیری در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران بر اساس مدل روزنا.....	۱۲۰
۱-۲-۴- ساختارهای سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و نوع سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران.....	۱۲۵
۳-۴- نگاه و دکترین دولت یازدهم به سیاست خارجی.....	۱۳۷
۴-۴- اولویت‌ها و اهداف سیاست خارجی دولت یازدهم.....	۱۳۹
۵-۴- مفهوم منافع ملی در سیاست خارجی دولت یازدهم و تفاوت آن با دولت‌های نهم و دهم.....	۱۴۱
۶-۴- چالش‌ها و مشکلات پیش‌روی دولت یازدهم در امر سیاست‌گذاری خارجی.....	۱۴۰
۷-۴- پرونده هسته‌ای ایران و تلاش دولت یازدهم در حل و فصل آن.....	۱۴۶
۸-۴- مسائل و مشکلات اقتصاد داخلی ایران.....	۱۶۳
۹-۴- تحریم‌های اقتصادی علیه ایران و تلاش دولت برای عبور از آن‌ها.....	۱۶۷
۱۰-۴- نتیجه.....	۱۶۹

فصل پنجم: "رفاه و توسعه ملی" مطالبه اصلی مردم از دولت

یازدهم ۱۷۳

۱- مقدمه ۱۷۵

۲- مآل حاکم در جمهوری اسلامی ایران در زمینه رفاه و توسعه ملی

..... ۱۷۶

۳- تجارب دولت ی قبلی در زمینه رفاه و توسعه ملی ۱۷۸

۴- ۵- مشخصات توسعه‌ای و رفاهی ایران در سال ۱۳۹۲ ۱۹۰

۵- ۵- جایگاه رفاه و توسعه ملی در سیاست‌های دولت یازدهم ۱۹۸

۶- ۵- برنامه‌های اقتصادی دولت یازدهم در جهت رفاه و پیشبرد توسعه

ملی ۲۰۴

۷- ۵- مدل اقتصادی دولت یازدهم: رویکرد به مسائل و مشکلات رفاهی و

توسعه‌ای و تفاوت آن با دولت قبل ۲۰۸

۸- ۵- چالش‌های پیش‌رو سیاست‌های توسعه‌ای و رفاهی در ایران ۲۱۴

۸- ۱- ۵- داخلی ۲۱۴

۸- ۲- ۵- خارجی (تحریم‌ها) ۲۱۶

۹- ۵- اهمیت و جایگاه رفاه و توسعه ملی در بودجه کلان کشور ۲۲۲

۹- ۱- ۵- در دوره ریاست جمهوری محمود احمدی‌نژاد ۲۲۲

۹- ۲- ۵- در دوره ریاست جمهوری حسن روحانی ۲۳۳

۱۰- ۵- مهم‌ترین مطالبات مردم در زمینه‌های رفاهی و توسعه‌ای ۲۳۶

۵- ۱۰- ۱- کاهش تورم ۲۳۶

۵- ۱۰- ۲- حل مسئله رکود اقتصادی ۲۳۹

۵- ۱۰- ۳- اشتغال‌زایی ۲۴۴

۵- ۱۱- دورنمای توسعه و رفاه ملی پس از توافق برجام ۲۴۶

۵- ۱۲- نتیجه ۲۴۹

فصل ششم: ارزیابی سیاست خارجی دولت یازدهم در زمینه‌ی رفاه و

توسعه ملی..... ۲۵۳

۱-۶- مقدمه..... ۲۵۵

۲-۶- سیاست خارجی دولت یازدهم و رفع تحریم‌های بین‌المللی..... ۲۵۷

۳-۶- سیاست خارجی دولت یازدهم و جذب سرمایه‌گذاری خارجی..... ۲۶۲

۴-۶- سیاست خارجی دولت یازدهم و بسط روابط دوستانه با کشورهای صنعتی..... ۲۷۰

۵-۶- سیاست خارجی دولت یازدهم و توسعه مناسبات سیاسی - اقتصادی با

کشورهای منطقه..... ۲۷۶

۶-۶- سیاست خارجی دولت یازدهم و همکاری با سازمان‌های اقتصادی بین‌المللی

..... ۲۷۹

۷-۶- سیاست خارجی دولت یازدهم و بهبود تصویر ایران در صحنه بین‌المللی..... ۲۸۱

۸-۶- میزان رضایت‌مندی مردم از سیاست‌های اقتصادی و رفاهی دولت یازدهم

و مقایسه آن با آمارهای موجود..... ۲۸۶

۱-۸-۶- ارتقای استانداردهای رفاهی..... ۲۸۶

۲-۸-۶- ارتقای سلامت و تأمین اجتماعی..... ۲۸۷

۳-۸-۵- کاهش تورم..... ۲۸۹

۴-۸-۵- خروج از رکود..... ۲۹۱

۵-۸-۶- اشتغال‌زایی..... ۲۹۶

۹-۶- کارنامه دولت در غلبه بر مسائل و مشکلات اقتصادی..... ۳۰۰

۱۰-۶- نتیجه..... ۳۰۴

فصل هفتم: فرجام سخن..... ۳۰۷

نتیجه..... ۳۰۹

فهرست منابع..... ۳۱۹

پیشگفتار

دیپلماسی مهر رین شاخصه سیاست خارجی کشورهاست که در طول تاریخ ظهور ده ها ملت و ولات گوناگونی در شکل، محتوا و ساختار آن پدید آمده است. امروزه گسترش رسانه ها و شکسته شدن اسطوره جغرافیا، تحول مفهومی شگرفی در شکل و معنای دیپلماسی پدیدار شده است. امروزه فرایند جهانی شدن وجه گه اگونی دارد که بر تمامی جنبه های زندگی بشر تأثیرات بسیار زیادی داشته است که حوزه دیپلماسی و سیاست خارجی نیز از این تحولات مستثنا نبوده است. این پژوهش درصدد تبیین تحول در حوزه دیپلماسی در عصر جهانی شدن و تأثیر آن بر قدرت ملی ایران در راستای تأمین رفاه و پیشبرد توسعه ملی هست. نتایج به دست آمده از پژوهش بیانگر آن است که رونق آوردن به دیپلماسی مطلوب و منفعت محور که به تأمین قدرت، توسعه ملی می پردازد، نیازمند تصمیم گیری در سطح کلان و آگاهی به چالش های پیرامونی و هدایت بخش های غیردولتی به منظور تولید و تأمین امنیت اقتصادی هست و دولت جمهوری اسلامی منطبق بر سند چشم انداز ۱۴۰۴ می تواند با بهره گیری از فرصت هایی که جهانی شدن در اختیار کشورها قرار داده، قدرت ملی کشور را افزایش داده و اهداف و امنیت ملی

را با استفاده از ابزار دیپلماسی در خارج از کشور و رفاه عمومی در داخل تأمین نماید. گرچه اهداف روشن و واقعی سیاست خارجی، از کشوری به کشور دیگر متفاوت است، اما همه کشورها دارای اهداف مشترکی می‌باشند که عبارتند از: اهداف کوتاه‌مدت، اهداف میان‌مدت و اهداف بلندمدت. سند چشم‌انداز بیست‌ساله نظام و برنامه‌های پنج‌ساله کشور برخی از اصول و اهداف راهبردی سیاست خارجی ایران را تعیین کرده‌اند.

www.ketab.ir

مقدمه

با توجه به تحولات اخیر روحانی به عنوان دبیر شورای امنیت ملی، مقالات، کتب و همچنین سخنرانی‌ها و مناظرات ایشان طی مبارزات انتخاباتی، می‌توان سیاست خارجی دولت دهم را تحت عنوان «تعامل سازنده با جهان در چارچوب دولت ترسعه» مورد بحث قرار داد.

در این رویکرد دوری از آرمان‌گرایی برآمده از شناخت مناسب کارگزاران دولت تدبیر و امید از محیط بین‌المللی و رعایت قواعد بازیگری در نظام دولت‌محور وستفالیایی کنونی هسته‌های اساسی برای رفع سوء تفاهات با آمریکا یا به اصطلاح روحانی «کدخدا» شباهت این واقع‌گرایی است. تلاش برای رفع تحریم‌ها از دریچه رسیدن بر سه طریق هسته‌ای با ۵+۱ به عنوان تلاشی برای ممانعت از تخلیه استراتژیک ایران دیدگاه محمدجواد ظریف) نیز از این دریچه قابل تحلیل است.

سیاست خارجی دولت روحانی به موازات گشایش التهابات اقتصادی در داخل و حل و فصل مسأله امت‌آمیز مسائل فی‌مابین ایران و به اصطلاح جامعه بین‌الملل، از حالت واکنشی و موضعی بیرون و به کنشگری در تعاملات

منطقه‌ای و جهانی روی آورده است. لذا سیاست خارجی دولت یازدهم جنبه‌های واکنشی بسیاری در سال‌های ابتدایی مواجه شده است که عمدتاً به تنگناهای اقتصادی در داخل و بحران‌های منطقه‌ای و بین‌المللی (از جمله پرونده هسته‌ای و بحران سوریه) برمی‌گردد. سیاست خارجی دولت موسسه تدبیر و امید از سه بعد اصلی (واقع‌گرایی، توسعه‌گرایی و هنجار آبی) تشکیل شده است.

جایگزینی سیاست خارجی با تهاجمی، تلاش برای توازن بخشی بین سیاست نگاه به شرق و نگاه به غرب به جای سیاست نگاه به شرق، الهام‌گیری از قدرت‌های نوظهور برای اتقاء جایگاه ایران و نه استفاده از آن‌ها در قالب میانجیگری (برزیل و ترکیه در بحث هسته‌ای)، تقویت نگاه‌های منطقه‌ای در زیرسیستم‌های پیرامونی ایران به جای رویکرد فرا منطقه‌ای گرایش به آمریکای لاتین و آفریقا، تلفیق واقع‌گرایی و بین‌الملل‌گرایی به جای فرا منطقه‌گرایی.

گفتمان سیاست خارجی در دولت حسن روحانی برخاسته از (به‌ویژه ۶ سال اول) دولت محمود احمدی‌نژاد، تعامل با غرب را مدنظر قرار داد. این گفتمان این مدت به‌نوعی برخی سیاست‌های ایران در حمایت از نیروهایی که می‌توانستند به‌عنوان حاملان ارزش‌های انقلاب اسلامی در منطقه باشند را تحت تأثیر قرار داده است. به‌طور مثال دولت حسن روحانی که تلفیقی از جریان‌های راست سنتی، فن‌سالارهای نزدیک به اکبر هاشمی رفسنجانی و اصلاح‌طلبان نزدیک به محمد خاتمی هستند، به‌شدت تلاش دارد برای رسیدن به توافق با غرب در مسئله هسته‌ای و بعدها برای حفظ برجام که از ژوئن ۲۰۱۵ میان ایران و گروه موسوم به ۵+۱ اجرایی شد، از هرگونه تقابل جدی با آمریکا و عربستان سعودی

خودداری کند. دولت حسن روحانی به دنبال کاهش حساسیت‌ها بر روی ایران از سوی غرب و کشورهای منطقه، برداشتن تحریم‌ها با کاهش شدید روند توسعه برنامه هسته‌ای و جذب سرمایه‌گذاری خارجی و نوعی از اقتصاد برون‌گرا برای توسعه و حل مشکلات معیشتی و اشتغال در کشور بود. این نگاه خروجی خود را در سیاست خارجی و نوع نگاه به جنبش‌ها و گروه‌های متمایل به ایران نشان داده است.

بنابراین، باید این سؤال را مطرح کرد که سیاست خارجی دولت یازدهم بر چه اصول و محورهایی استوار است؟ این محورها و اصول با کدام الگوهای سیاست خارجی نزدیکی بیشتری دارند؟ می‌توان سیاست خارجی دولت یازدهم را تحت عنوان «تعامل سازنده با جهان در چارچوب دولت توسعه‌گرا» در این چارچوب و با توجه به سخنان و پیام‌های رئیس‌جمهوری در موقعیت‌ها و مختلف می‌توان شاخص‌های سیاست خارجی حسن روحانی را در چند محور اصلی دسته‌بندی کرد:

الف) تدبیر و اعتدال در سیاست خارجی: یکی از موضوعات مهم در بحث سیاست خارجی استفاده از همه ابزارها در کنار اتخاذ روش هوشمندانه و منطقی و دوری از تندروی در سیاست خارجی است. از آنجاکه شعار دولت یازدهم اعتدال بوده است، این رویکرد در جای‌جای سخنان رئیس‌دولت دیده می‌شود.

ب) تعامل با جهان: یکی از مهم‌ترین مباحثی که روحانی در سخنان اخیر به دنبال آن بوده و به همین دلیل وزارت امور خارجه را به یکی از فعال‌ترین نهادهای نظام تبدیل کرده است، پیگیری سیاست تعامل‌گرایی با جهان بوده است. در این چارچوب ایران با ارائه چهره‌ای مثبت برای حل مسائل مختلف بین‌المللی علاقه‌مندی خود را به تعامل با همه کشورهای جهان برای حل موضوع‌های مختلف نشان داده است. نمونه

این رویکرد را هنگامی شاهد بودیم که بسیاری از کارشناسان داخلی و خارجی، گفت‌وگوهای هسته‌ای را بی‌ثمر می‌دانستند اما تأکید بر ادامه ایزنی‌ها و تعامل نشان داد که برای ایران، دوری از انزوا و تلاش برای ورود در عرصه‌های جهانی موفقیت‌آمیز خواهد بود و نه تنها امری شدنی بلکه ضروری است.

ج) رعایت احترام متقابل: قدرت‌های جهانی سعی دارند در مناسبات بین‌الملل، نگاه از بالا به پایین، خواسته‌های خود را در تعاملات بین‌المللی بر کشورهای ضعیف تحمیل کنند اما روحانی از همان ابتدای دوران ریاست جمهوری بر لزوم رعایت حقوق و احترام مردم ایران برای رسیدن به صلح و حل مشکلات تأکید کرد.

د) دیپلماسی برد-برد: این از سوا دیپلماسی در روابط بین‌الملل است که در مذاکرات، همه طرف‌ها با چانه‌زنی برخی امتیازات را می‌دهند تا برخی منافع را تصاحب کنند. هنوز دوران بازی با حاصل جمع صفر در روابط میان کشورها که بر مبنای تضمن باخت طرف دیگری باشد به سر آمده است و تعاملات بارویکرد حاصل جمع مثبت دنبال می‌شود که در آن هر دو طرف با رضایت و آسودگی همراهی توافقی را می‌پذیرند و در عین اینکه امتیازاتی را کسب می‌کنند امتیازاتی را به رقیب خود می‌دهند.

ه) نفی خشونت و افراط‌گرایی: یکی از محورهای اصلی و بین‌المللی در سیاست خارجی روحانی نفی هرگونه خشونت در جهان بوده است. وی با این ذهنیت حتی توانست در اولین حضورش تأثیر شگرفی در نشست مجمع عمومی سازمان ملل ایجاد کند؛ به‌گونه‌ای که با ارائه پیشنهاد جهان عاری از خشونت و افراطی‌گری، نظرها را به خود جلب کرد و

توانست تأثیر بسیار زیادی بر افکار عمومی مردم جهان داشته باشد. (و) ارتقای روابط با کشورهای منطقه: بهبود روابط با کشورهای منطقه یکی از محورهای اصلی در سیاست خارجی روحانی بوده است؛ به گونه‌ای که اولین سفر خارجی وی پرداختن به اجلاسی یا حضور مقام‌های بسیاری از کشورهای منطقه بوده است. روحانی در یک سال گذشته با بیش از ۳۰۰ ارشد کشورهای همسایه دیدار مستقیم داشته است و در هفته‌ها بر تلاش ایران در ارتقای روابط اقتصادی و سیاسی با کشورهای همسایه و رست تأکید کرده است.

این سیاست خارجی به دنبال آن است که از طریق تنش‌زدایی، اعتمادسازی، دور کردن از امنیت شدن، بهبود چهره و پرستیژ ایران، دیپلماسی فعال و روابط با سایر کشورها و سازمان‌های بین‌المللی، زمینه را برای رشد و توسعه اقتصادی کشور در چارچوب اسناد بالادستی مهیا سازد. به باور آقای روحانی سیاست خارجی در یک سال گذشته با تنش‌زدایی و تندروی، عملاً ایران را وارد فاز امنیتی نموده و زمینه را برای تحقق رشد و توسعه همه‌جانبه کشور کاهش داده است.

دکتر سروش امیری